

תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת במלחמת העולם השנייה ותרומתה למאבק להקמת המדינה: 1940–1949¹

צילה הרשקו

סיפורם של חברי תנועת ההתנגדות (רזיסטנס) היהודית בצרפת הוא פרשה ייחודית בתולדות העם היהודי בתקופת השואה ולאחריה, ואיננה מוכרת דייה. מדובר בכתשע רשתות התנגדות יהודיות מחתרניות (ה'צבא היהודי', 'הצופים היהודים', תנועת הנוער הציוני, אוזה רשת גארל, הקבוצה ההולנדית, ועדת רחוב אמלו, רבני המחנות, סרוויס אנדריי ורשת מוסה עבאדי), ובהדרגה הן התאחדו לארגון גג - הארגון היהודי למאבק' OJC - Organisation (Juive de Combat). כל אחת מהרשתות הוקמה ופעלה תחילה כרשת עצמאית (אוטונומית), אך הן שיתפו פעולה באופן הדוק, ולעיתים קרובות חברים ברשת אחת פעלו גם ברשת או ברשתות נוספות.² בשל אמצעי החשאיות קיימות גרסאות

1 המאמר מבוסס בעיקר על הספר: צילה הרשקו, **ההולכים בחושך יראו אור, הרזיסטנס היהודי בצרפת, שואה ותקומה, 1940–1949**, הוצאת צ'ריקובר והעמותה לחקר כוח המגן על-שם ישראל גלילי, תל-אביב, 2003; מהדורה שנייה, הוצאה לאור אפי מלצר, מודיעין-מכבים-רעות, 2018 (להלן: הרשקו, **ההולכים בחושך יראו אור**). הציטוטים במאמר מבוססים על מקורות מגוונים שבשל קוצר היריעה הובאו רק מעטים; שם, רשימת מקורות מלאה, עמ' 367–378.

2 פירוט רחב על כל אחת מהרשתות: שם, עמ' 29–51. קישור לסקירה קצרה על הרשתות: צילה הרשקו: "רשתות ההתנגדות היהודית בצרפת במלחמת העולם השנייה", אתר **מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם ה-ii**. <http://www.jwmww2.org>

אחדות לגבי מספר החברים. יש מסמכים המציגים רשימה של קרוב לאלפיים חברים, ויש הטוענים למספרים נמוכים יותר. חברי תנועת ההתנגדות פעלו באופן מאורגן במגוון פעילויות: הברחת עצורים ממחנות המעצר, הגשת סיוע חומרי וסעד דתי ורוחני לעצורי מחנות המעצר, הסתרת יהודים במקומות מחבוא, הנפקת תעודות מזויפות וחלוקתן, הברחת קבוצות ילדים לשווייץ ולספרד, הקמת קבוצות גרילה בערים וקבוצות 'מאקי' מחוץ לערים והברחת כספים וחלוקתם לצורכי הפעילות המחתרתית. קבוצות אלה השתתפו בקרבות לשחרור צרפת ובהמשך בקרבות להבסתה הסופית של גרמניה. בפעילותם המאורגנת והאינטנסיבית של מאות החברים לאורך כל תקופת הכיבוש הם תרמו במידה מכרעת להצלת שלושה רבעים מכ-330 אלף היהודים שהיו ערב המלחמה בצרפת. לאחר המלחמה השתלבו רבים מוותיקי התנועה במאבק להקמת מדינת ישראל במערכות, כגון הבריחה, ההעפלה, הקמת מחנות האימונים והגיוס, רכש נשק וכן במלחמת העצמאות. חלקו הראשון של המאמר מתמקד בעיקר בפעילותו של ארגון 'הצבא היהודי' - אֵי-יֵי-גֵי, אשר לצד פעולות ההצלה בלט בפעילותו הצבאית בתקופת המלחמה. חלקו השני מציג את תרומתו של ארגון 'ותיקי ההתנגדות היהודית' (או-י-גֵי-סָה), ובעיקר 'הצבא היהודי', למאבק להקמת המדינה כהמשך אידיאולוגי ואופרטיבי לפעילותו החשאית בתקופת המלחמה.

'הצבא היהודי' במלחמה

הגרעין המחתרתי של 'הצבא היהודי' - 'היד החזקה' - הוקם בטולוז שבצרפת ביוני 1940, מייד עם הכיבוש הגרמני. בעקבות הסכם שביתת הנשק ביוני 1940 חולקה צרפת לשני אזורים: האזור הצפוני היה בשלטון גרמני ישיר והאזור הדרומי החופשי לכאורה, שמרכזו בעיר וישי, היה בשלטון המרשל פטן. בשני האזורים החלו הגרמנים במדיניות הרדיפות שהונהגה במדינות הכיבוש הנאצי בשיתוף פעולה של משטר וישי.³

3 אשר כהן (עורך), **תולדות השואה – צרפת**, ירושלים: יד ושם, תשנ"ו.

טקס שחרור הילדים באנמאס, אוגוסט 1944, עם ז'ו דפו, ראש העיר ועמנואל רסין.
ארכיון עמנואל רסין

עמנואל רסין היה ברזיסטנס היהודי, ובצבא צרפת. התמונה היא בטקס שחרור הילדים באנמאס עם כיבוש העיר, התמונה ממאגר של הכותבת

ארגון 'הצבא היהודי' הוקם ביוזמת שני זוגות: דוד ורג'ין (אריאן) קנוט ואברהם ואויגיני פולונסקי. ארבעתם היו ציונים רוויזיוניסטים ממוצא רוסי. בשל זיכרון הפוגרומים ברוסיה הם יצאו מתוך הנחה בסיסית שיש להאמין לאיומים המושמעים מפי היטלר כלפי העם היהודי, ולפיכך יש להיערך למאבק באופן מחתרתי.

תוכניתו (פרוגרמה) של הארגון התבססה על חוברת בשם 'מה לעשות' (Que Faire), שחיברו בני הזוג קנוט כבר ביוני 1940, מייד לאחר שנמלטו עם ילדיהם מפריז לטולוז. הם הציגו את התפיסה ואת האסטרטגיה של המאבק בנאצים תוך קביעת מטרות לטווח המידי, הבינוני והרחוק ותוך תכנון קווי פעולתם. הם ראו בהצלת יהודים מטרה דחופה לטווח המידי. הם הציבו גם מטרות צבאיות לקראת היערכותם למאבק צבאי בגרמנים כדי להשתלב בבוא העת במאבק הצבאי לשחרור צרפת מהכיבוש הנאצי. היעד לטווח הרחוק יותר הוגדר כהשתלבות במאבק להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל לאחר התבוסה הנאצית, מתוך השקפה שהפתרון היחידי לבעיה היהודית יהיה בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

פולונסקי היה מהנדס במפעל כימיה גדול בטולוז, ומשם ניהל את הפעילות המחתרית לאורך כל המלחמה. כבעל ניסיון בפעילות זו עוד מרוסיה תרגם את המצע הרעיוני של ארגון 'היד החזקה' בחוברת, לפעילויות מעשיות, בהן גיוס חברים למחתרת, הסברה להימנעות מלהירשם אצל השלטונות כיהודים, הנפקת תעודות זהות מזויפות והפצתן וכן הברחת אנשים ממחנות המעצר של וישי באזור טולוז.

בינואר 1942 התאחד ארגון 'היד החזקה' בראשות פולונסקי עם קבוצת מחתרת ציונית סוציאליסטית מטולוז בראשות לוסיין לובלן, והם הקימו את ארגון 'הצבא היהודי' - אֵי־גֵי (AJ - Armée Juive). הללו החליטו להתעלם מהמחלוקות האידיאולוגיות בתנועה הציונית בין הרוויזיוניסטים לסוציאליסטים, והתוו את התפיסה ואת האסטרטגיה של המאבק בנאצים, שדמו במידה רבה לזו של ארגון 'הצבא היהודי'.

עם הקמתו של ארגון זה הופנו עיקר מאמציו לגיוס חברים בשיטה של 'חבר מביא חבר'. החוג ללימודים יהודיים בבית הכנסת המרכזי שבטולוז שימש מקור ראשוני לגיוסם. ארגון זה פעל בשיטת מידור, ולפיה הורכבה המחתרת מקבוצות פעולה קטנות. אנשים הכירו רק את חברי קבוצתם המצומצמת ואת מפקדם הישיר כדי שלא יוכלו להסגיר חברים רבים אם ייתפסו ויעונו. בפועל, חברי ארגון זה שנלכדו בידי האויב לא הסגירו את חבריהם למרות העינויים.

מלבד התאים המחתרתיים הקטנים הורכב 'הצבא היהודי' גם מאגפים גדולים, בהם שירות מודיעין בפיקודו של לאונרד זופרנר,⁴ שירות מעבר לספרד בפיקודו של ג'ק רויטמן ושירות הדרכה צבאית בראשותו של ג'ק לזרוס (Jacques Lazarus) קצין לשעבר בצבא צרפת.

בראשות 'הצבא היהודי' עמדה מפקדה מרכזית (CCD - Comité Centrale Directeur), וחבריה היו אברהם פולונסקי, לוסיין לובלן, דיקה ג'פרויקין, נציג הגיוינט בצרפת, אלכסנדר קוברסקי, נציג האורט בצרפת, לאונרד זופרנר ורנה קפל. לאחר הסכמיו של הארגון עם תנועת הנוער הציוני ועם תנועת 'הצופים היהודים' הצטרפו למפקדה גם מפקדיהם, סימון לוויט ורוברט גמזון. נציין שדוד קנוט היה חבר במפקדה, עד שנאלץ

4 צילה הרשקו, "זויה לה רזיסטנס: רשת המודיעין של הצבא היהודי" בצרפת, מבט מל"מ, כתב עת לענייני מודיעין וביטחון מבית המרכז למורשת המודיעין, גיליון 80, פברואר 2018, עמ' 31-33. <https://kotar.cet.ac.il>

לברוח לשווייץ במחצית השנייה של שנת 1942. סיסמתו של הארגון - 'להיות נוכח בכל מקום ולהתנגד' - תורגמה לפעולות מוחשיות (קונקרטיות), והן נועדו להגדיל את כוחו ואת השפעתו. כך לדוגמה, 'הצבא היהודי' החדיר את חבריו לארגון האוג'יף (היודנראט בצרפת), ומהלך זה סייע לו להשיג מידע ותקציבים מארגון זה תוך נקיטת אמצעים שלא להיחשף. עם הזמן השיג תקציבים ניכרים גם מההסתדרות הציונית ומארגון הג'וינט.

קבוצות הגרילה בערים

קבוצות הגרילה של 'הצבא היהודי' בערים כונו 'קורפ פרנק' (Corps Franc CF) -, 'יחידות לוחמות חופשיות', שהוקמו בערים מרכזיות בצרפת, כגון טולוז, ליון, ניצה, גרנובל, פריז ולימוז'. הן היו חלק מפעולות ההגנה וההצלה וכללו בעיקר מעבדות לתעודות מזויפות ושירות מודיעין מקומי. כפי שנראה בהמשך, הקמתן של היחידות הלוחמות נועדה לא רק להיאבק בנאצים אלא גם לצבור ניסיון מלחמתי ולהשתלב במאבק להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בבוא העת.

קבוצות הגרילה לאנקטו פעולות של התערבות צבאית בקנה מידה רחב יותר, כגון שחרור בכוח של עצורים ממחנות מעצר או מרכבות הגירוש למחנות הריכוז. אפשר להסביר את הימנעותן מפעילות זו בשלושה גורמים:

1. הלוחמה המחתרית בערים ובמסגרת הפרטיזנית חייבה להכין תשתית ארגונית, לצבור כלי נשק ותקופת אימונים מסוימת.
2. החשש מאמצעי ענישה אכזריים של הגרמנים, שיגרמו ליותר קורבנות ממספר הניצולים.

3. חוסר הידע והיעדר מודעות לגבי היקף ההשמדה וממדיה. במקרים מסוימים נקט ארגון 'הצבא היהודי' פעולות צבאיות מקומיות, והן שימשו להצלה. כך, עם הפלישה הגרמנית לאזור הכיבוש האיטלקי בדרום-מזרח צרפת בספטמבר 1943, הפך האזור למלכודת מוות לאלפים רבים של יהודים שנמלטו לאזור בשל שלטונם הנוח יחסית של האיטלקים. הגרמנים החלו לצוד יהודים באזור בשיטתיות, כשהם נעזרו באנשי המיליציה הצרפתית ובקבוצת מלשינים. המלשינים היו ברובם 'רוסים לבנים' ופשיסטים איטלקים, שאף קיבלו תשלום עבור כל יהודי שנתפס בשל הלשנתם.

קבוצת הגרילה של 'הצבא היהודי' קיבלה הוראה מהמרכז בטולוז

לחסלם. הביצוע ופרטיו הופקדו בידי הקבוצה המקומית ובידי מפקדיה הנרי ואיזידור פוהורילס ומוריס לוונברג (קאשו). פעילות זו אפיינה קבוצות גרילה של 'הצבא היהודי'. בפעילותן השוטפת הן קיבלו מידה רבה של עצמאות בקבלת החלטות בשל קשיי הקשר עם המרכז בטולוז וכן בשל הצורך לקבל החלטות מהירות בהתאם להתפתחויות בשטח.

במרץ 1944 החלה קבוצת הגרילה שבעיר ניצה בהכנות להתנקשות במלשינים. בשלב ראשון איתרו חברה את המלשינים ועקבו אחריהם. הם הצליחו להשיג אקדחים אחדים ותחמושת ממבריחי נשק ממארסיי וכן חומר נפץ מתנועת ההתנגדות הצרפתית המקומית. משימת העברת הנשק הוטלה על חברות הארגון, בהן בטי קנוט, ריין רומן, אוולין גוטליב ונינה ג'פרויקין. הנשים, שהיו כ-40 אחוזים מתנועת ההתנגדות היהודית, עוררו פחות חשד אצל הגרמנים. נוסף על כך, הגברים היו בסכנה שיהדותם תיחשף בשל היותם נימולים. מאפריל עד יוני 1944 חיסלו חברי הקבוצה מלשינים ששיתפו פעולה עם הגסטאפו ופוצצו את מרכזי פעילותם. בפעולת מעקב מתוחכמת הם משכו למארב את מנהיג קבוצת המלשינים סרג' מוג'ארוב וחסלו אותו, לאחר שקבע פגישה עם אחת החברות בארגון. בעקבות זאת מספר המעצרים המסיבי של היהודים באזור פחת ב-80 אחוזים בתקופה שבין אפריל ליולי 1944.⁵

גם קבוצת הגרילה שבפריז ערכה פעילויות צבאיות, ולעיתים הן שימשו גם להצלה. לדוגמה, בדו"ח ללוסיין לובלין ב-24 ביוני 1944 דיווח ארנסט (אורי) אפנצ'ר על פעילות הקבוצה שכללה הוצאה להורג של מלשינים ופיצוץ בית חרושת שייצר חלקים לטיל הגרמני יו-5.⁶ את המידע הם קיבלו מפאולה קאופמן, חברת 'ה'קבוצה ההולנדית' וארגון 'הצבא היהודי', שחדרה כמזכירה למטה הגסטאפו שבפריז. חברי הארגון שבליון, ארנסט למברט ומוריס האוזנר, הטמינו חומר נפץ במשרדי האוג'יף והרסו את מאגר התיקים של היהודים, ובכך מנעו מהגרמנים לעצור אותם.

בעקבות יוזמה של מפקדי הארגון להגיע להסכם שלפיו יתאפשר להם להשתלב עם כוחות בעלות הברית באופן מאורגן ולהצטייד בנשק, ביולי 1944 הם נפלו קורבן לסוכן כפול גרמני שהציג עצמו כמרגל בריטי בשם

5 פרשת סרג' מוג'ארוב, מסמך ללא שם המחבר וללא תאריך, בקטלוג מופיע התאריך מאי 1944, ארכיון פולונסקי, 1-20.

6 מכתב מלייטננט לוסין רובל, 20.10.1944, על הק.פ. של פריז, ארכיון פולונסקי, 17-60-1.

שארל פורל (שמו האמיתי היה קרל ראביין), ובין השאר, גרם ללכידתן של רשתות מחתרת צרפתיות. החברים שנעצרו עברו עינויים קשים, ולמרות זאת הם לא גילו את סודות הארגון. בהמשך הועברו לדראנסי ומשם ברכבת האחרונה שיצאה למחנה ההשמדה. כארבעה עשר חברים קפצו מהרכבת והצטרפו לקרבות לשחרור פריז.

אף שקבוצת הגרילה של פריז חוסלה, כמעט כליל, היא הצליחה להתארגן כיחידה לוחמת, לאחר שנשלחה תגבורת של חברי 'הצבא היהודי' מניצה, מליון ומטולוז לפריז. חברי הקבוצה, שמנתה כ-90 חברים, עם אנשי תנועת הנוער הציוני וחברי 'הסיזיים' (חברי המחתרת של ארגון 'הצופים היהודים'), השתתפו בקרבות לשחרור פריז לצד קבוצת 'אלרטי' הצרפתית של קפיטן פייר גאלה שרקו נוויל (Pierre Galais Charcot Neuville). ב-18 באוגוסט 1944 קיבלו חברי קבוצת ה'קורפ פרנק' של פריז פקודה מקולונל רול טנגי (Rol Tanguy), מפקד כוחות צרפת הפנימיים באיל דה פראנס (Île de France), להשתלט על משרדי האוג'יף של פריז ברחוב טהרן 19. בפעולה זו השתלטו חברי קבוצת הגרילה בפריז גם על הקופה של האוג'יף (היודנראט בצרפת), שהיו בה חמישה מיליון פרנק. אלברט אקרברג הסביר שהם שמרו את הכסף כדי לממן את פעולות הארגון בהמשך.⁷ חברי קבוצת הגרילה של פריז הגיעו לדראנסי, מחנה המעצר הידוע לשמצה, ושחררו את העצורים היהודים לאחר שקיבלו אישור מהקולונל רול טאנגי. חברים אחדים של הגרילה אף השתתפו במצעד הניצחון של כוחות דה גול ב-26 באוגוסט 1944.

קבוצות הגרילה היהודיות בשאר ערי צרפת המרכזיות פעלו במתכונת דומה. אומנם הן הצטרפו לתנועת ההתנגדות הצרפתית הכללית בקרבות לשחרור צרפת, עם זאת מטרותיהן הייחודיות היו להפגין נוכחות יהודית במאבק הצבאי בנאצים. נוסף על כך יחידות הגרילה השתלטו בקרבות בערים השונות על משרדי האוג'יף, ובעיקר על משרדי הגסטאפו, בשל החשיבות ההיסטורית שייחסו לאיתור המסמכים הקשורים ברדיפות היהודים, בייחוד לרשימות היהודים שנשלחו למחנות ההשמדה. הם גם ייחסו חשיבות רבה להשתלטות על סכומי כסף משום שסייעו לארגון לממן את פעילותו לאחר המלחמה בשיקום הקהילה היהודית ובמאבק

7 עדותו של אלברט אקרברג, ארכיון ה"ממוריאל" בפריז, CDJC, DLXI-1.

להקמת המדינה.⁸

קבוצות המאקי

יחידות המאקי הידועות גם בשם 'פרטיזנים' (Maquis) - על שם צמחיית שיחים סבוכים באזורים הרריים) היו קבוצות צבאיות קטנות, ניידות ומהירות תנועה, והן נקטו פעולות גרילה מצומצמות היקף נגד האויב, העולה עליהן בעוצמתו, ובעקבות זאת נסוגו מייד. קבוצות אלה בדרך כלל נהנו מתמיכה ומשיתוף פעולה של האוכלוסייה המקומית, דבר שהעניק להן עורף כלכלי ולוגיסטי. משימתן העיקרית בצרפת הייתה ליזום פעולות של הטרדת האויב והחלשתו ולהכין עצמן למאבק המכריע עם פלישת בעלות הברית לצרפת.

קבוצות המאקי של 'הצבא היהודי' ושל 'הצופים היהודים' פעלו בעיקר בחבל טארן, בדרומה של צרפת. לאזור זה היו יתרונות טופוגרפיים וגאוגרפיים בשל קרבתו לגבול הספרדי, בשל היותו שטח הררי קשה לגישה ובשל אוכלוסייתו הפרוטסטנטית שהפגינה הזדהות עם סבלם של היהודים. קבוצות המאקי של 'סרוויס אנדרה' שפעלו באזור סונוול שבחבל הוט לואר (Cévenol, Haute Loire) נהנו אף הן משיתוף הפעולה של האוכלוסייה הפרוטסטנטית שבאזור.

קבוצת המאקי של אנדרה לאחר שחרור לה פוי, 1944. מימין לשמאל: ורה מרטינו, הנרי קהן, ג'וזף באס, הנרי בוס, קלוד ספירו ויהודה בסניצקי. ארכיון יהודה בסניצקי

קבוצת המאקי של אנדרה, התמונה ממאגר תמונות של הכותבת

מפקדי 'הצבא היהודי' הועידו את הקבוצות האלו לשמש בסיסים לאימונים צבאיים, מסתור ללוחמים שלא ידעו צרפתית או שהגסטאפו חיפש אחריהם ותחנות מעבר לספרד ומשם לארץ ישראל.

קבוצת המאקי הראשונה של 'הצבא היהודי' הגיעה לחווה 'ראק' (Rec) שליד אלבי (Albi) בחבל טארן ב-3 בנובמבר 1943. בראש הקבוצה עמד ז'אק לזרוס, קצין בצבא צרפת, שהיה אחראי לאימונים הצבאיים בארגון וגם ברשתות המחתרניות האחרות. באזור טארן כבר הייתה קבוצת מאקי צרפתית של 'הצבא הסודי' בראשות ראול לאונס (Raoul Leons), יהודי בלגי, חבר בצבא היהודי. לאונס מילא תפקיד של מקשר עם לה פלוק (Le Floch), מפקד המאקי הצרפתי בחבל טארן. נוכחותו של המפקד ראול סייעה למאקי של 'הצבא היהודי' להשתלב באזור.

תנאי החיים שם היו רחוקים מהתדמית הרומנטית על חיי המאקי. לזרוס תיאר בספרו ארוחות דלות, שינה על קש, שגרה של אימונים, כמות זעומה של נשק ותחמושת עלובה. גם אנשי הסביבה השתתפו באימונים אף שטרם נקראו להתגייס. לאחר סיום האימונים חזרו חברי הקבוצה הזו לטולוז, והגיעו קבוצות אחרות של 'הצבא היהודי' למקום.

קבוצת המאקי של 'הצבא היהודי', כמו שאר קבוצות המאקי באזור, התאפיינה בניידות ובמעבר ממקום למקום, ואף היא אותרה על ידי האויב הנאצי. במרץ 1944 נאלצו חבריה שעברו לביק (Biques) עם קבוצות המאקי האחרות באזור לעבור ללה ג'ס דה מארטינו (La Jasse de Martinou), שנמצא כ-55 קילומטרים משם, סמוך לעיר לאקון (Lacaune). פייר לב (Pierre Loeb), מפקד היחידה היהודית במאקי, ואנשיו שהיו בכושר מעולה, עשו את המרחק הזה בלילה אחד. הקבוצה היהודית, שהייתה במאקי של ה'הר השחור' שבדרום צרפת (CFMN - Corps Franc de la Montagne Noire), נשאה על שריולה סרט כחול לבן עם מגן דוד וכינתה את עצמה על שם טרומפלדור.

קבוצת המאקי של הא.ג'י, 1944. מימין לשמאל: אלברט כהן, פיירו קאופמן, הנרי ברודר, פטריסיה רובל, ג'ק לאזארוס, ראוּל לאונס. ארכיון ז'ן ברומן

קבוצת המאקי ע"ש טרומפלדור של "הצבא היהודי", התמונה ממאגר תמונות של הכותבת

מפקד הגדוד לה פלוק (Le Floch) הביע לפני לזרוס את תדהמתו על שהחברים היהודים במאקי נשאו בגאווה את הסרט הזה בעוד סירבו לשאת את הטלאי הצהוב. לזרוס הסביר לו, שמטרתם אינה בדלנית, אלא בשל היותם נרדפים כיהודים הם רצו להוכיח שהם גם נלחמו כיהודים. גם פייר לב סיפר שהיחידה זכתה להערכה רבה, אולם המפקד, ז'ואן דה קרונואל (Jouan de Kervanoael), סנט מישל, לא היה מרוצה מאופייה היהודי המודגש.

מלבד שגרת האימונים עסקה קבוצת המאקי היהודית באיסוף ארגזים שהוצנחו באזור באמצעות מטוסים של בעלות הברית. ארגזים אלה הכילו נשק, תחמושת, אספקה וכרוזים. התפקיד הוטל על חברי הקבוצה היהודית, כי הם היו הקבוצה המאורגנת והממושמעת ביותר מבין קבוצות המאקי באזור. אנשי המאקי של 'הצבא היהודי' נאלצו לעזוב את מקומם החדש, לאחר שב-20 באפריל 1944 התקיפו הגרמנים את המאקי של אזור לאקון. בעקבות זאת אנשיה נסוגו מהמקום, וב-25 בו הגיעו לאספינסייר (Espinasrière) שהיה כפר נטוש באזור ה'הר השחור'.

קבוצת המאקי על שם טרומפלדור ב'הר השחור', ובה כעשרים איש, השתלבה בקבוצת המאקי הצרפתי הכללי של ה'הר השחור' שבאותה עת התארגנה בפיקודו של המפקד הצרפתי רוג'ר מומפאזה (Momezat Roger).

לקבוצה זו היה מעמד מיוחד בהשוואה לקבוצות אחרות. היא קיבלה את פקודותיה ישירות מהפיקוד של בעלות הברית ומגנרל קניג (Koenig), מפקד כוחות צרפת הפנימיים, באמצעות מכשיר הקשר של המייג'ור הבריטי ריצ'רדסון (Richardson). ריצ'רדסון וסוונה (Sevenet) הוצנחו באזור ה'הר השחור' כבר באוקטובר 1943 והצטרפו לכוחותיו של מומפאזה. על חיי היום-יום של המאקי שבי'הר השחור' אפשר ללמוד מדו"חות תקופתיים, שפייר לב (פיירו) שלח למפקדה בטולוז. הללו תיארו פעילות מבצעית של מארבים נגד הגרמנים, תרגולת צבאית וגם הרצאות על ציונות וערבי שירה.

זמן קצר לפני הפלישה קיבל ראול לאונס פקודה ממפקדיו בצבא היהודי להגיע לקבוצת הגרילה היהודית בטולוז במסגרת ההכנות לקרבות השחרור של העיר. ראול, שעמד בראש פלוגה במאקי שמנתה שלוש יחידות, בהן היחידה היהודית בראשות פייר לב, ציית להוראות מטולוז, למרות התנגדותו המפורשת של מומפאזה, מפקדו במאקי. זמן קצר לאחר מכן, ב-24 ביוני 1944, קיבל לוטננט לבלונד (Leblond) את הפיקוד על היחידות האלה. שמו האמיתי היה ריימונד לוי-סקל (Seckel), יהודי ממוצא אלזסי, שהשתתף בהקמת ה'צבא הסודי' ופיקד לפני כן על יחידת ה'צבא הסודי' של לה בסטיד (La Bastide).

ב-14 ביולי 1944 קיימו אנשי המאקי של ה'הר השחור', בהם הקבוצה היהודית, מצעד ברוול (Revel) ובדורניה (Dourgne). הפגנת הנוכחות הגלויה גררה עימה התקפה גרמנית, ב-20 בחודש, נגד המאקי שבי'הר השחור' באמצעות אווירונים, טנקים, תותחים ומקלעים. הקבוצה

היהודית קיבלה את הפקודה לחסום את התקדמות הגרמנים בדרך ללהברוגיייר (Labruguière) שהייתה קשה יותר. אולם הגרמנים התקיפו דווקא במקום הפחות צפוי בדרך ארפונס (Arfonse). כך יצאה קבוצת המאקי היהודית ללא פגע מהמתקפה הגרמנית בעוד הקבוצה האחרת ספגה את עיקר האבדות. במהלך המתקפה הגרמנית נהרג המפקד סוונה. מאזאמה החליט לפנות את כוחותיו מהאזור ופקד על אנשי המאקי שבי'הר השחור' להתפזר זמנית. בארבעת השבועות הבאים הם המשיכו לנדוד ממקום למקום.

ב-4 באוגוסט 1944 קיבל לוי-סקל פקודה ממומפאזה לצאת לכיוון לאקון (Lacaune) ווויאן (Viane) כדי להעביר הוראות לקבוצות המאקי ששהו שם. בדרך הציבו הגרמנים מחסומים, ולכן לוי-סקל יצא בעצמו כדי לבדוק את הדרך. הוא נתפס בידי הגרמנים במחסום של אלבין (Albin) ונורה. פייר לב, אשר קיבל את הפיקוד, הציל את חייהם של חברי המאקי בהצליחו להעבירם מבעד למחסומים הגרמניים לקמבון (Cambon) שלייד אגודה (Agoudet) ב-18 באוגוסט 1944.

לאחר הנחיתה של בעלות הברית בימידי', החלק המרכזי בדרום צרפת (Midi de la France), ב-15 באוגוסט 1944 (מבצע 'דרגון'), התקיפו חברי המאקי את הגרמנים בעת נסיגתם. הללו השתתפו בקרבות הקשים בציר שבו נסוגו הכוחות הגרמניים בסיינט פונס (Saint Pons) ובמורה (Murat) שבחבל טארן.

מלבד קבוצת המאקי של 'הצבא היהודי' שבחבל הטארן פעלה גם קבוצת המאקי של 'הצופים היהודים' על שם מרק האגנו (Marc Haguenau), שנרצח בידי הנאצים בפברואר 1944. את הקבוצה הקימו יוצאי החוות החקלאיות של 'הצופים היהודים', בהם לוטרק (Lautrec) וטאלויה (Taluyers), שפורקו באפריל ובמאי 1944 כדי למנוע את מעצרים. בהסכם עם 'הצבא היהודי' הם קיבלו עליהם את מרותו תמורת אימונם הצבאי.

קבוצת המאקי הראשונה של 'הצופים היהודים' הוקמה בנובמבר 1943 בלה מאלקיייר (La Malquière), חווה נידחת בהרי לאקון שממזרח לוואברה (Vabre). החווה שכנה באזור הררי ונוח לפעילות. מפקדי המאקי היו קפיטן רוברט גמזון, לוטננט גילברט בלוך (Gilbert Bloch) ושני סגני הלוטננט, רוג'ר כאהן (Roger Cahen) ואדריין גיינסבורגר (Adrien Gainsburger). מאפריל 1944 התארגנו קבוצות נוספות של 'הצופים היהודים' בלה פאראס (La Farasse), בלארוק (Laroque), ובלאקאדו (Lacado). עד יוני 1944

באזור לאקון היו כ-120 אנשי מאקי של הצופים היהודים. הם השתלבו בתוך קבוצת המאקי הצרפתי של אזור טארן תחת פיקודו של דונוייר דה סגונזאק (Dunoyer de Segonzac). בספרו שיבח סגונזאק את חברי המאקי היהודים והעיד שהיו משכילים וממושמעים.⁹

בתחילה לא שילב סגונזאק את המאקי של 'הצופים היהודים' בהתקפות על הגרמנים הנסוגים בהסבירו שרצה לחסוך להם אבדות נוספות מעבר לאלו שגרמו הנאצים בשל היותם יהודים. תפקידה העיקרי של הקבוצה היה לאסוף את החבילות באתרי ההצנחה. מ-25 ביוני עד 8 באוגוסט 1944 הם השתתפו בשבעה מבצעים לאיסוף ציוד באתר ההצנחה וירגול (Virgule). בליל 7-8 באוגוסט 1944, עם תום מבצע ההצנחה, התקיפו הגרמנים את המקום ואחר כך את המחנות עצמם. שבעה אנשים נהרגו, בהם לוטננט גיילברט בלוך, ושני אנשים נפצעו. הועלה חשד שהגרמנים נעזרו בהנס, עריק גרמני ששימש נהג, נעלם זמן קצר לפני ההתקפה, והופיע שוב מאוחר יותר. גמזון קיבל הוראה להוציאו להורג, אולם הוא לא ציית להוראה מחמת הספק באשמתו של הנס. מאוחר יותר התברר שבאותו היום עצרו הגרמנים נערים תושבי האזור, ובחקירתם קיבלו מהם את המידע.

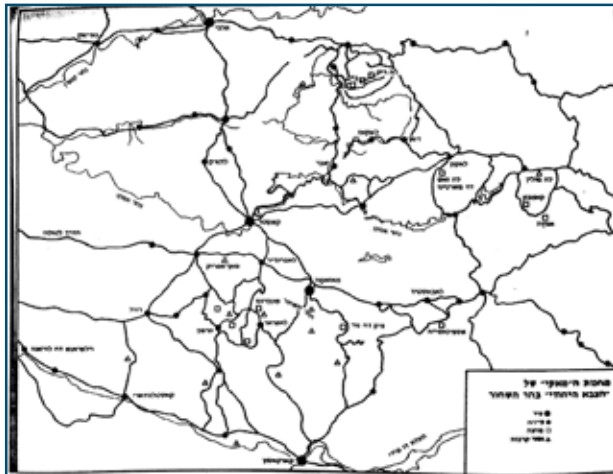
ב-17 באוגוסט 1944, יומיים לאחר נחיתת גנרל דה לאטר דה טאסיני (De Lattre de Tassigny) בחופי פרובנס, כינס סגונזאק את כל אנשי המאקי שבפיקודו סמוך למאזאמה (Mazamet) כדי להיערך ללחימה בגרמנים. ב-19 באוגוסט נערכו הגרמנים לנסיגה והטעינו ציוד רב ברכבת. סגונזאק הציב את אנשיו בדרך שבין מאזאמה לקאסטרה. אנשי קבוצת המאקי 'מרק האגנו' של הצופים היהודים השתתפו במארב זה, ובין השאר, הניחו מטען חבלה על פסי הרכבת וירו בכוח הגרמני. בתום המבצע נפלו בידי המאקי כ-60 שבויים גרמנים, ואנשי הקבוצה היהודית שאבו סיפוק וגאווה בהופיעם כיהודים לפני הגרמנים השבויים. קבוצה זו השתתפה גם במתקפה על הגרמנים בקאסטרה, (עיר מחוז מרכזית בחבל הטארן) שבסופה נכנעו 3,500 חיילי חיל המצב הגרמני בעיר.

לאחר שחרור הטארן המשיכה קבוצת 'מרק האגנו' במלחמה לשחרור צרפת כחלק מקבוצת ה'לוחמים החופשיים' באיארד (Bayard), שהוקמה

9 ארכיון פולונסקי, VII-6D-20, הוג (Hugues) אוגוסט 1944, ההתקפה על הרכבת של מאזאמה. הוג הוא כינויו של המפקד דה סגונזאק.

בידי סגונזאק. הם השתתפו בשחרור נוור (Nevers) והצטרפו לארמייה השנייה של דה לאטרה כחלק מהצבא הסדיר (הארמייה הפכה לארמייה הראשונה) והשתתפו בקרבות עד לכניעת גרמניה. בשמבון סור ליניון (Chambon Sur Lignon), בחבל הוט לואר, הייתה קבוצת מאקי 'סרוויס אנדרה' שהיוותה חלק מתנועת ההתנגדות היהודית, ומפקדה היה ג'ור'גי באס (כונה 'אנדרה'). גם הם הכפיפו עצמם למרותו של 'הצבא היהודי' תמורת אימונים צבאיים. חבריה של קבוצת המאקי הזו לחמו תחת פיקודם של כוחות צרפת הפנימיים. הם הקדימו את כוחותיו של דה לאטרה, שפלו לפרובנס, ושחררו בעצמם את חבל הוט לואר. קבוצת המאקי של אנדרה לקחה חלק מרכזי בקרבות לשחרור פוי (Poy). הם הביאו לכניעת חיילים גרמנים באזור אסטיבאריי (Estivareilles) ולכניעת הדיוויזיה של ולאסוב (Vlassov) שהייתה בפוי, דבר שאפשר לשחרר את העיר ב-22 באוגוסט 1944 ואחר כך את כל חבל הוט לואר. חברי המאקי של שמבון סור ליניון המשיכו בהתקפות על הגרמנים הנסוגים, ואחרי כן, בימים 25-30 באוגוסט השתתפו בקרבות לשחרור העיר המרכזית ליון.

לאחר שחרורה של צרפת השתלבו רבים מחברי תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת בצבאות בעלות הברית והשתתפו בקרבות נגד הגרמנים עד לכניעתם במאי 1945. חברים אחדים עברו את הפירנאים לספרד והשתלבו בבריגדה היהודית. חברי התנועה הוכרו על ידי השלטונות הצרפתיים כלוחמים בנאצים וקיבלו עיטורי מלחמה.

מפת מחנות המאקי של "הצבא היהודי", התמונה ממאגר תמונות של הכותבת

'הצבא היהודי' לאחר המלחמה

ארגון 'הצבא היהודי' (האֵי-ג'י), שבהמשך התפתח לארגון האו-ג'י-סי (ארגון יהודי לוחם), לא עצר לנוח על זרי הדפנה של הישגיו. מפקדיו ראו בשחרור צרפת ובסיומה של המלחמה בנאצים רק שלב אחד להגשמת מטרותיהם, כפי שהוצגו בפרוגרמה שלהם. כזכור, הם הציבו לעצמם משימה - להשתלב לאחר המלחמה במאבק הציוני למען השגת עצמאות לאומית בארץ ישראל ולהגן על ביטחונם ועל זכויותיהם של יהודי הגלות. מייד לאחר השחרור החלו מפקדי 'ותיקי ההתנגדות היהודית' וקבוצה מובחרת מאנשיו לסייע בשיקום הקהילה היהודית בצרפת ובהיערכות להגשמת מטרותיהם הציוניות. למעשה, רובם הגדול של חברי הארגון לא המשיכו בפעילותם זו. חלקם ביקשו לטפל בבני משפחה שחזרו ממחנות המוות ולשקם את חייהם האישיים לאחר שנים קשות של פעילות למען הזולת, ומאות חברים הגשימו את האידיאל הציוני שלהם ועלו לארץ ישראל.

אף שרובם הגדול של חברי 'הצבא היהודי' לא המשיכו בפעילות במסגרת הארגון ואף שהארגון קלט לשורותיו חברים שלא השתייכו אליו בתקופת המלחמה, אפשר לראות בארגון שפעל לאחר המלחמה כממשיך דרכו של ארגון 'הצבא היהודי'. הארגון המשיך לפעול לאורך של המטרות הבסיסיות שהותוו עם הקמתו; ארגון זה המשיך להיות ארגון צבאי מגובש עם מפקדה סמכותית, עם נוהלי פעולה ועם חברים ממושמצים, שנרתמו למשימות לאחר השחרור; ברשותו נותרו משאבים כספיים ניכרים, כלי נשק, מכשירי קשר, מעבדות לזיוף מסמכים, מערך לוגיסטי של בסיסי פעולה ונכסים, כגון חנויות, דירות, בתים ואף ארמונות; הארגון זכה להכרה רשמית של השלטונות הצרפתיים כארגון שהשתתף במלחמה בנאצים; היו לו קשרים עם השלטונות ועם מוקדי כוח בחברה הצרפתית, בעיקר עם ותיקי תנועת ההתנגדות הצרפתית; הארגון זכה גם בהכרה רשמית של הסוכנות היהודית בפועל בתקופת המלחמה; נוסף על כך החברים שהמשיכו בפעילות הציונית ראו את עצמם כחברי הארגון, וגם השליחים הארץ-ישראלים שהגיעו לפריז המשיכו לכנות את הארגון בשם 'הצבא היהודי'.

אולם המפגש בין השליחים הארץ-ישראלים הראשונים של 'ההגנה' בצרפת ובין 'הצבא היהודי' לא התנהל על מי מנוחות. מפקדי 'הצבא היהודי' ציפו ליחס של שוויון בניהול ענייני 'ההגנה' בצרפת, האמינו שיש ביכולתם לסייע לשליחים וביקשו לשמור על העצמאות ועל האוטונומיה

של ארגונם. שליחים אלה, ובעיקר דוד שאלתיאל, ביקשו להכפיף את אנשי הארגון לפיקוד 'ההגנה' ולמרותם.

המפגש ביניהם לווה במתיחות גם כיוון שאנשי 'הצבא היהודי' היו שונים מהשליחים הארץ-ישראלים בתרבות, בהתנסות המלחמתית, בשיטות הלחימה ובמנטליות שלהם. השליחים התייחסו בחשדנות אליהם, בעיקר משום שסירבו להתאים עצמם למציאות הפוליטית של היישוב בארץ ישראל ולשייך את עצמם לאחת המפלגות הפוליטיות הציוניות. הם גם שפטו בחומרה את סירובם של אנשי הארגון לנקוט עמדת תמיכה ברורה במאבקו של היישוב בארגוני הפורשים. השליחים הארץ-ישראלים הציגו את המאבק לעצמאות בארץ ישראל כמאבק החשוב היחידי. מנגד, מפקדי הארגון האמינו שהגולה תמשיך להתקיים לצד מדינת ישראל, וכי יש להיערך להגן על היהודים שבה. פולונסקי חשש בעיקר לגורלם של יהודי צפון אפריקה ונקט צעדים להגנתם, כגון שליחת חברי הארגון לסייע בארגון הגנה עצמית. הוא אף הקים מערכת קשר בין ההגנה בצרפת ובין צפון אפריקה במבצע 'קדמה' (Zebu). בראש המבצע עמדו חברי הארגון ארתור אפשטיין ורעייתו ריין רומן, ועד יוני 1949 הכשירו אנשי קשר ו-12 מקלטים. אולם שירותי הביטחון הצרפתיים הפסיקו את פעילותם כיוון שמערכת הקשר הופעלה לפני שהתקבלו כל האישורים הנחוצים.¹⁰

לקראת סוף 1945 הורה בן-גוריון לנחום שדמי, שהחליף את שאלתיאל, לנהוג בכבוד ב'צבא היהודי', לאחר שהשתכנע שהארגון יכול לתרום למאבק להקמת המדינה.¹¹ באפריל 1946, לאחר חודשים של פגישות ודיונים, ולאחר שבפועל כבר התקיים שיתוף פעולה, נחתם הסכם רשמי בין ארגון 'ההגנה' לארגון 'הצבא היהודי' בחילופי מכתבים בין אברהם פולונסקי לנחום שדמי. ארגון זה קיבל את השם 'ארגון ההגנה בצרפת ובצפון אפריקה', ופולונסקי מונה למפקדה. השם החדש לא ביטל את המסגרת האזרחית של הארגון ולא שינה מהותית את אופיו כיוון שהוא שמר על מידה גדולה של עצמאות, וכמובן, על נכסיו שצבר בתקופת המלחמה. יחסי המתיחות ומאבקי הכוח בין השליחים הארץ-ישראלים ובין אנשי

10 יהודה בן-דוד, **שליחות ה"הגנה" באירופה**, המרכז לתולדות כוח המגן "ההגנה" על-שם ישראל גלילי, 1995, עמ' 102, 274. הנושא ראוי למחקר מקיף יותר. ראה גם: ארכיון תולדות ההגנה, 64/36-66/36; ארכיון יד טבנקין, חטיבה 15, פולונסקי אברהם/מ"כ 08/ת"ק 05.

11 ארכיון צה"ל, 19/83/139, **יומן דוד בן גוריון**, 3.11.1945, 9.11.1945.

'הצבא היהודי' לא פגעו באיכות התרומה של ארגון זה למאבק הציוני ובשיתוף הפעולה עימם. למעשה, הארגון הניח את התשתית לעבודתם של השליחים הללו בצרפת: הוא רכש או שכר משרדים, בתים וחוות חקלאיות כדי להכשיר חלוצים וכדי לשכן את ניצולי השואה ממחנות הפליטים, הממתינים לעלייה לארץ ישראל. חלק גדול מהנכסים האלה היו בדרום צרפת באזורי פעילות המאקי, במקום שהאוכלוסיה המקומית הכירה אותם והייתה מוכנה לקבל את הפעילות הסודית שהתקיימה שם.

הארגון השתתף בארגון העלייה החוקית (עלייה א') והעלייה החשאית (עלייה ב') מצרפת, ובין השאר, מילא תפקיד חשוב ומרכזי בפרשת 'אקסודוס' ובהכנות לעלייה ג'. לפי תוכניתו של בן-גוריון, העולים בספינה של עלייה ג' היו אמורים להתעמת עם הבריטים בנשק כאשר ינסו למנוע מהם להיכנס לארץ ישראל. במסגרת ההכנה לעלייה ג' השתתפו חברי הארגון ואנשים שנבחרו על ידם בקורס בוודואה (Vaudoué) מ-29 באוקטובר עד 15 בנובמבר 1945, בהדרכת שליחים ארץ-ישראלים. את מקומות האימונים בחר 'הצבא היהודי' ואף מימן את פעילותם באופן שוטף. בסופו של דבר ההעפלה בכוח הנשק לא יצאה לפועל בשל קשיים להשיג אונייה, וכיוון שהבריטים החלו להפעיל אוניות מלחמה גדולות במקום ספינות קטנות נגד ספינות המעפילים.

ארגון 'הצבא היהודי' מילא גם תפקיד חשוב בהנחת התשתית לעלייה ד' והעמיד את המעבדות ואת ניסיונו בזיוף תעודות לרשות השליחים. הוא ציידם בתעודות מזויפות כבר עם בואם לצרפת והקים מערך זה כדי להעביר פליטים ממחנות העקורים לצרפת וכדי לפעול לזירוז העלייה הבלתי חוקית. ארגון זה הניח את התשתית למערכת האלחוטית של שליחי היישוב בצרפת, ואחד מחבריו ויקטור זיפשטיין הקים את מערך שידורי האלחוט.¹²

כמו כן 'הצבא היהודי' תרם תרומה ניכרת בהקמת הכשרות בתחומים שונים: הכשרות חלוציות לעולים ממחנות הפליטים שהמתינו לעלייה, הכשרות ימיות, הכשרות בתחום הקשר האלחוטי לאנשי צוות שיאיישו את אוניות העלייה הבלתי חוקית וכן הכשרות צבאיות. כמה מההכשרות התקיימו בבתי הילדים (רשת אופג' - OPEJ) שהקים הארגון לאחר

12 ויקטור זיפשטיין עבד בהמשך במשך שנים רבות במשלחת משרד הביטחון שבפריז.

המלחמה לילדים ונוער יתומים.

במרץ 1948 הקים ארגון 'הצבא היהודי' בצרפת בית ספר לטייס 'נשר', שמושבו היה בוירופליי, אחד מבתי הילדים של אופג'. בית הספר לטיס הוקם ביוזמה משולבת של פולונסקי ושל 'ההגנה'. משה ורדי (רוזנצוויג) החל לטפל ביוזמה זו לאחר שחרורו מהצבא הבריטי. הוא כתב מסמך בנושא בית הספר לתעופה כבר באוקטובר 1946 והגישו לפולונסקי ולעמנואל נשרי שנרתמו לנושא יחדיו. ורדי בחר 18 בחורים מקורס מפקדי הכיתות במארסיי. יהודה בן-דוד מציין בספרו שאף שפולונסקי ייעד את הטייסים למשימות בצפון אפריקה, רבים מבין פרחי הטיס לחצו להעלותם לישראל, והם השתלבו בחיל האוויר הישראלי.¹³ בן-גוריון הורה ב-16 בנובמבר 1948 לסגור את בית הספר בעקבות ביקור בצרפת של איש חיל האוויר פפי גרין באוקטובר 1948. פולונסקי ערער לפני בן-גוריון, אולם לא ברור אם הערעור התקבל.

'הצבא היהודי' סייע גם ברכש נשק ובאחסונו בבתים שברשותו לפני העברתו לארץ ישראל. כמו כן סייע להניח את התשתית להדרכה הצבאית של 'ההגנה' בצרפת והשתתף במפעל האימונים והגיוס ערב הקמת המדינה ולאחר שפרצה מלחמת העצמאות. לפי בן-דוד, שליח ההגנה בצרפת, שהגיע לצרפת כסגנו של פולונסקי, מבסיס העלייה במארסיי נשלחו 25-30 אלף איש עד יולי 1948. לפי חנה יבלונקה, ב-1948 היווה גח"ל (גיוס חוץ לארץ) כשליש מכוחו הקרבי של צה"ל. אומדן זה ממחיש את החשיבות הרבה של מפעל האימונים והגיוס בצרפת. ארגון ההגנה המקומית בצרפת בראשות פולונסקי, שהיה סגנו של שדמי, מילא תפקיד חשוב בסיוע למפעל זה בגיוס כוח אדם (כולל מצפון אפריקה), במדריכים ובתקציבים. לפעילותו היה תפקיד חשוב בגיוס מתנדבים לאחר עזיבת משלחת ההגנה ביולי 1948.¹⁴

נזכיר שכל הפעילויות החיוניות לפעילות שליחי ההגנה בצרפת היו כרוכות בהוצאות כספיות גבוהות, וכאמור, הן קיבלו מימון ניכר מארגון 'הצבא היהודי'. ארגון זה הצליח לגייס תמיכה כספית מארגונים, כגון הג'וינט,

13 יהודה בן-דוד, חרב בנכר, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1978, עמ' 273.

14 בן-דוד, שליחות ההגנה באירופה, עמ' 105-131; חנה יבלונקה, אחים זרים, ניצולי שואה במדינת ישראל, יד יצחק בן-צבי ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, עמ' 80-81.

אורט, הקוג'אסור (COJASOR), שהייתה פדרציית הארגונים היהודים, בזכות אנשיו שהיו בעמדות מפתח בארגונים חשובים אלה. נוסף על כך, בזכות אנשיו בארגונים יהודיים, בהם ארגון הסטודנטים היהודים, הצליח הארגון לנטרל את השפעתם של ארגונים יהודיים בונדיסטיים וקומוניסטיים, שהתנגדו לפעילות הציונית בצרפת.

חשיבות רבה הייתה לתרומתו של הארגון לפעילות הציונית החשאית בצרפת בזכות קשריו עם השלטונות הצרפתיים. יש להדגיש שאנשי המודיעין הכללי שבמארסיי עקבו באינטנסיביות אחר תנועת העלייה הבלתי חוקית בדרום צרפת. הללו דיווחו כי מרבית הפעילות הציונית נערכה שם והתנהלה במשרדי אוסיאנה של ג'פרויקין (כזכור, היה במפקדה של 'הצבא היהודי'), והם דיווחו גם על כל שיירות הפליטים שהגיעו למארסיי. הם עקבו גם אחר פרדריק טאו, שהיה פעיל מרכזי בפעילות העלייה, חבר הארגון וממנהיגי איחוד הפדרציות היהודיות, ודיווחו שאין הוא מסוכן לביטחון צרפת. בזכות אנשים בעלי מעמד מכובד כשל טאו הוצגה הפעילות הציונית כפחות מאיימת, ולמעשה סייע הדבר לפעילותה של העלייה הבלתי חוקית.¹⁵

יחסם הסובלני יחסית של השלטונות הצרפתיים לפעילות ההומניטרית שהייתה קשורה בפליטים ניצולי הנאצים נבעה גם משיקולים פוליטיים, כי הם שמחו להביך את בריטניה על שגירשה אותם מסוריה ומלבנון.¹⁶ עם זאת, הם היו פחות סובלנים לפעולות אחרות שהתנהלו על אדמת צרפת, בייחוד לשידורי האלחוט, להברחת נשק ולאיימונים צבאיים. בזכות קשריו עם השלטונות, לא פעם הציל ארגון 'הצבא היהודי' את הפעילות הציונית הסודית ואת השליחים. לדוגמה, לקראת פירוק הבריגדה ביוני 1946 הוברח נשק מבלגיה דרך צרפת עבור היישוב בארץ ישראל. במבצע היה מעורב גם רענן וייסמן (בן-נון), איש הבריגדה שפעל תחת פיקודו של פולונסקי. וייסמן קיים קשרים עם אנשי הארגון עוד מהתקופה שבה צנח למאקי בצרפת ב-1943. גם חבר הארגון יוסף לינוויל (אד) היה מעורב

15 דו"חות שירות המודיעין הכללי, יוני 1946, אוגוסט 1946, אוקטובר 1946 ונובמבר 1946, ארכיונים לאומיים, Bouches du Rhone, מארסיי, תיק 185 148 w. התיק החסום לעיון נמסר לרשותי באישור מיוחד. התיק כולל דיווחים על מעקב ואף התכתבות.

16 ארכיונים לאומיים, פריז, FIA-3347; דוחות מודיעיניים צרפתיים בשאלת ארץ-ישראל, 24.7.1946, בתוך: צילה הרשקו, בין פריז לירושלים, צרפת, הציונות והקמת מדינת ישראל, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 2000, עמ' 52.

במבצע. שתי שיירות נשק הצליחו לעבור בלי להיתפס. ב-2 ביוני 1946 הגיעה שיירת הנשק השלישית לוילנב סור לוט שליד העיר פו שבדרום צרפת, ואחסנה את הנשק בבית הילדים של הארגון. המשטרה פשטה על המקום בשל הלשנה של שכנים והחרימה את הנשק. בזכות קשריו של הארגון עם מפקד המשטרה בורסיקו ((Pierre Boursicot ועם שר הפנים דפּרה (Edouard Depreux) הצליח הארגון להגיע להסדר, ולפיו שוחרר הנשק והועבר לאיטליה בידי אנשי ההגנה כשהם לבושים במדים של חיילים בריטים. משם הנשק הועבר לארץ ישראל. וייסמן, בעדותו הדגיש שהוא מילא תפקיד מרכזי בשחרור הנשק אם כי הוא הודה שפולונסקי הוא שסידר לו את הפגישה עם מפקד המשטרה בורסיקו.¹⁷

בזכות הקשרים בקרב שלטונות הביטחון הצליח ארגון 'הצבא היהודי' לשחרר מבית המעצר שלושה שליחים ארץ-ישראלים שנתפסו ב-27 בספטמבר 1946 בבית הילדים של אופג' שבווייני. הם אותרו, כנראה, לאחר שהפרו את אחד הכללים של השידור המחתרתי והפעילו שידורי אלחוט יותר משלוש דקות רצופות. בזכות קשריו של הארגון עם דפּרה ועם ראש שירותי הביטחון החשאי הנגדי ויבו ((Roger Wybot הצליחו אנשי הארגון לשחרר את העצורים. זאת ועוד, הארגון הגיע להסכם עם ויבו לשיתוף פעולה חשאי כדי שאפשר יהיה להמשיך בפעילות השידורים.

קרבות מלחמת העצמאות

מאות מחברי תנועת ההתנגדות היהודית שעלו לארץ ישראל השתתפו בקרבות מלחמת העצמאות. חלקם השתלבו בכוחות הביטחון, ואחרים השתלבו בתחומי החיים השונים של מדינת ישראל. חברים בקבוצת אנדרה עלו לארץ ישראל והקימו את הקיבוץ נווה אילן בדרך לירושלים. היישוב, שהיה במיקום אסטרטגי, ספג הפגזות קשות במלחמת העצמאות.¹⁸

17 עדות של רענן וייסמן, ארכיון תולדות ההגנה, 117/34/80.

18 הרשקו, ההולכים בחושך יראו אור, עמ' 252–254.

הקומנדו הצרפתי

הקומנדו הצרפתי¹⁹ הייתה יחידה של דוברי צרפתית, שהוקמה ופעלה במלחמת העצמאות, והייתה מורכבת בעיקר ממתנדבים מצרפת ומצפון אפריקה. חלקם הגדול גויס באמצעות מערכות הגיוס בצרפת, ומרביתם עברו אימונים במחנה האימונים סאלון (Salon) שבצרפת שנשא את הכינוי 'דפנה'. ה'רוח החיה' בהקמת היחידה היה סרן (קפיטן) תאדה דיפרה (Diffre Thadée), קצין צרפתי קתולי, אשר שירת במלחמת העולם השנייה בצבא צרפת החופשית של דה גול. הוא התייצב בפברואר 1948 בלשכת הגיוס של ה'הגנה' בפריז כדי להתנדב והסביר זאת בהזדהות עם המאבק של היהודים בארץ ישראל. לאחר התלבטויות במטה הגיוס של שליחות ההגנה בצרפת, בראשות עמנואל נשרי (אורלנסקי), שהיה סגנו של אברהם פולונסקי, הוחלט לאפשר לדיפרה לעבור קורס אימונים צבאי של ההגנה בצרפת. יהודה בן-דוד, שהחליף את נשרי זמן קצר אחרי כן והיה גם הוא סגנו של פולונסקי, התרשם מאישיותו ומניסיונו הצבאי של דיפרה. למרות ניסיונו הרב הוא נדרש לעבור את הקורס של ההגנה מתחילתו ועד סופו. בהמשך עבר גם את קורס המדריכים של ההגנה במחנה באיול (Baillol), אשר כונה 'ביריה' ושכן באזור אובנייה (Aubagne) שבין מארסיי לקאסיס. מחנות האימונים והגיוס הוקמו ומומנו, כאמור, באמצעות ארגונו של אברהם פולונסקי, 'ארגון ההגנה בצרפת ובצפון אפריקה'.²⁰ לאחר סיום האימונים נשלח דיפרה לארץ ישראל בסוף אפריל 1948, גויס וקיבל את השם תדי איתן. ההחלטה להקים גדוד רגלי למשימות מיוחדות של דוברי צרפתית התגבשה באגף כוח האדם בצה"ל (אכ"א) באוגוסט 1948 בעקבות המלצתו של תדי איתן, לאחר שהתעוררו בעיות בשילובם של מאות מתנדבים מצרפת ומצפון אפריקה בשל קשיי שפה. בעקבות זאת הוחלט להקים גדוד 75 של דוברי צרפתית, בפיקודו של תדי איתן, שיהיה חלק מחטיבה 7. לאחר תהליך של סינון נבחרו כמאה אנשים, לוחמי המחותרות ולוחמי 'צרפת החופשית', בכללם אלה שהשתתפו במחנות האימונים של

19 מיכאל (מיקי) כהן, "תדי איתן, 'הקומנדו הצרפתי' וגדוד 75 במלחמת העצמאות", *עלי זית וחרב*, כרך ו', 2006, עמ' 99-150 (להלן: כהן, "תדי איתן, 'הקומנדו הצרפתי'"); הרשקו, *ההולכים בחושך יראו אור*, עמ' 275-278; משה גבעתי, *בדרך המדבר והאש - תולדות גדוד 9*, מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1994; Teddy Eytan, Neguev, l'Héroïque Naissance de l'Etat d'Israël, Paris, Histoire et Société d'aujourd'hui 1949

20 הרשקו, *ההולכים בחושך יראו אור*, עמ' 273.

ה'הגנה' בצרפת. הם קיבלו בהמשך את הכינוי 'הקומנדו הצרפתי'. במחצית הראשונה של אוקטובר 1948 הועבר הקומנדו הצרפתי לגדוד 9 בחטיבת הנגב, כפלוגה עצמאית בפיקודו של תדי איתן. באוגוסט 1948 הועלה איתן לדרגת רס"ן. סגנו היה אליעזר (אלי) אוברלנדר, דובר צרפתי, לשעבר מדריך בקורס מדריכי ההגנה בסטונה שליד העיר ליון.²¹ מפקדי המחלקות (פלגות) היו פרננד ביבלייזר ורפאל ויילר שבמלחמה היו קצינים בצבא צרפת. קצין הקשר היה דב סגל וקצין החבלה היה ראובן שטיינהוף. שמונת מפקדי הכיתות היו גם כן בעלי ניסיון קרבי.

הקומנדו הצרפתי השתתף, כחלק מגדוד 9 של חטיבת הנגב, במבצע 'יואב' שנועד לפרוץ את הדרך לנגב. תחילה ערך תרגילים וסיורים להכרת השטח בדיונות העפר שבנגב. בליל 16-17 באוקטובר 1948 נדרשו לוחמיו לחדור למחנה צבאי מצרי מצפון לרפיח, אך הם נאלצו לסגת כיוון שהמצרים פתחו באש כבדה לשמע רעש המשאיות הכבדות שהסיעו את היחידה. נראה שאין לייחס במקרה זה את כישלון המשימה לקומנדו הצרפתי, אלא לכך שהמשאיות שהועמדו לרשותם לא התאימו להתקפה המבוססת במידה רבה על גורם ההפתעה.

ב-18 באוקטובר 1948 יצאה היחידה למשימת תקיפה של האויב המצרי בצומת הכבישים רפיח-עוג'ה אל-חפיר-אל-עריש כדי לרתק את כוחות האויב שמדרום לעזה. הם נתקלו באש כבדה של משוריינים מצריים. אליעזר (אלי) אוברלנדר, שהתלווה למחלקה א' בפיקודו של ביבלייזר, נפגע ומת מפצעיו. אוברלנדר היה ההרוג הראשון של הקומנדו הצרפתי.²² בחילופי האש נהרג גם הסייר יעקב מלכה, והוא נותר בגדר נעלם. מחלקה (פלגה) ב', בפיקודו של רפאל ויילר, שלוותה על ידי איתן, התקדמה בשיטה משולבת של ירי ושל חיפוי הדדי והצליחה למקש את הכבישים החוצים את הצומת.

באותו יום נקרא איתן לגדוד 9 שבחטיבת הנגב לקבל תדריך לגבי מבצע 'משה' לכיבוש העיר באר שבע. זה היה מבצע מכריע לסילוק הפולש המצרי ולהחזרת הנגב לשליטת מדינת ישראל. יחידת הקומנדו הצרפתי מילאה

21 שם, עמ' 271. האתר היה בית ילדים של 'הצבא היהודי' (האיי-ג') שהועמד לרשות ההגנה בצרפת.

22 על אודות אלי אוברלנדר ראה אתר **מוזיאון הפלמ"ח**.
<https://www.palmach.org.il/memorial/fighterpage/?itemId=3033>

תפקיד חשוב בכיבוש באר שבע, בחלק הקשור בפריצה לעיר ובלוחמה בעיר עצמה.²³

לפי התכנון, יחידה זו הייתה אמורה לצאת לכיוון בית הקברות המוסלמי שבבאר שבע בליל 20-21 באוקטובר בשעה 23:30. אולם יציאתם התעכבה בשל עיכוב שחל בתחילת השלב הראשון של הפעולה. בשלב זה התגברה מחלקה בפיקודו של ישראל כהן, שהוסעה על שלושה זחל"מים, על העמדות המצריות והשתלטה על נתיב המעבר דרך פירצה בהגנה הקרקעית. כוחותיו של ישראל כהן נשארו במקום כדי לאבטח את הפירצה. יחידת הקומנדו הצרפתי יצאה לשלב השני של המבצע רק לאחר 4:30 לפנות בוקר, ושלושת הזחל"מים, שהסיעו את מחלקתו של ישראל כהן, חזרו להסיע את לוחמי הקומנדו הצרפתי. העיכוב ביציאה גרם בהמשך לנפגעים רבים בקרב לוחמי הקומנדו כיוון שהלחימה נערכה לאור יום ולא בלילה לפי התכנון.

הזחל"ם הראשון עם לוחמי הקומנדו הצרפתי נחבט בתעלה, וביבלייזר שנפגע באפו המשיך לזנק לעבר המצרים תחת אש כבדה. לוחמי הקומנדו בחיפוי המקלענים בזחל"מים ומקלעי ברן בתעלות הני"ט הסתערו לעבר עמדות המצרים והרגו רבים מהם. הם התקדמו דרך בית הקברות המוסלמי כשהם חשופים לאש עזה.

בשעה 5.00 לפנות בוקר השתלט הקומנדו הצרפתי על שתי שורות הבתים הראשונות שמצפון-מזרח העיר. בפריצה נפצע ומת מפצעיו רפאל ויילר, מפקד מחלקה (פלגה) 2.²⁴ בעקבות זאת הפיקוד הועבר לסגנו, סגן מרק לוי. כעבור רבע שעה מהשתלטות הלוחמים הורה ישראל כרמי, מפקד גדוד 9, לישראל כהן, מפקד מחלקת ה'מפקדים', לחבור לקומנדו הצרפתי. גם מחלקת העתודה, בפיקודו של סולל כהן, קיבלה פקודה להשתתף בטיהור העיר. עם אור היום התגבר הירי על לוחמי הקומנדו הצרפתי מכיוון המסגד ומבניין המשטרה. איתן העיד בספרו על המצב הנואש כאשר התחמושת אזלה ולא היה ציוד רפואי לטפל ב-12 הפצועים, בלי שהצליח

23 על הקומנדו הצרפתי במבצע 'יואב' ובמבצע 'משה' ראה: כהן, 'תדי איתן', 'הקומנדו הצרפתי', עמ' 116-126; 'כיבוש באר-שבע על ידי חטיבת הנגב - מבצע 'משה'', אתר מוזיאון הפלמ"ח. <https://palmach.org.il/history/database/?itemid=8497>

24 על אודות רפאל ויילר: http://www.irgon-haagana.co.il/info/n_show.aspx?id=4966

ליצור קשר עם המפקדה ובלי שהתגבורת המיועדת הגיעה. לפיכך החליט להתקדם לעבר מתחם בניין המשטרה תוך ירי לעבר עמדות הצלפים שעל הגגות ותוך טיהור הבתים. הוא מתאר כיצד לוחמי הקומנדו הצרפתי המשיכו להתקדם עוד כשעה וחצי לעבר המסגד הגדול ולמבנה מרכזי נוסף שהיה בית הספר לבנות ושימש אז מועדון קצינים. כוחותיו של ישראל כהן הצליחו להצטרף כתגבורת לקומנדו הצרפתי, וגם המחלקה בפיקודו של סולל כהן הצטרפה, כנראה, לאחר שנכבשו המסגד ובית הקצינים. בשעה 8.00 בבוקר נשאר רק בניין המשטרה בידי המצרים. בחפ"ק (חדר פיקוד קדמי) של החטיבה לא ידעו שמרבית העיר כבר נכבשה. הם שלחו את אברהם אדן (ברן) לחדור לעיר מצפון-מערב ולתפוס את מתחם הרכבת. המתחם נתפס כמעט ללא התנגדות.

כעבור שעה קיבל ישראל כרמי את הודעת הכניעה של המפקד המצרי בבניין המשטרה. לאחר שהעיר נכבשה היו תופעות של ביזה שביצעו לוחמי חטיבת הנגב, בהם לוחמים מהקומנדו הצרפתי. היו גם מקרים שלוחמי הקומנדו הצרפתי פגעו בשבויים כנקמה. אולם איתן לא היה מוכן להשלים עם זה ודרש מחייליו, שהיו מעורבים בכך, להחזיר את הביזה בדרישה לשמור על טוהר הנשק. הוא גם סילק מהקומנדו עשרים לוחמים, ובד בבד גויסו עוד שלושים לוחמים דוברי צרפתית.

הקומנדו הצרפתי לא זכה למקום הראוי לו בהיסטוריוגרפיה של מבצע 'משה'. כוחותיו לחמו לבד בשעות המכריעות של המערכה, מילאו את המשימות העיקריות, ושליש מלוחמיו נפגעו. במחצית השנייה של המערכה הצטרפו אליהם אנשיו של ישראל כהן ופלוגת העתודה של סולל, ואילו הפלוגה של ברן הצטרפה רק בשעה האחרונה.²⁵

הקומנדו הצרפתי ספג אבדה נוספת כאשר מרק לוי, מפקד פלוגה ב', נהרג ב-25 באוקטובר 1948. הגייף שלו עלה על מוקש בעת שבדק שטח לאימונים בבאר שבע. לאחר מותו הועלה לדרגת סרן. מרק לוי היה מלוחמיו האמיצים של 'הצבא היהודי' בעת המלחמה. הוא היה בקבוצת הגרילה בניצה, בקבוצת המאקי של 'הצבא היהודי' באזור טארן, לחם בקרבות לשחרור צרפת ושימש קצין בארמייה הצרפתית הראשונה. לאחר מכן המשיך בפעילות התנדבותית במסגרת ההגנה בצרפת תוך כדי לימודי

25 כהן, "תדי איתן, 'הקומנדו הצרפתי'", עמ' 124-126.

רפואה בסורבון. בהיותו ציוני נלהב, שתכנן לעלות לארץ ישראל לאחר סיום לימודיו, התנדב לצה"ל מיידי כשהחלה מלחמת העצמאות. הוא היה בן יחיד להוריו ולא הותיר צאצאים.²⁶

הקומנדו הצרפתי מילא תפקיד מהותי גם במבצע 'חורב', שנועד לסלק את הצבא המצרי מעבר לגבולות מדינת ישראל. שלבו הראשון כבר החל ב-22 בדצמבר 1948, כאשר בליל 25-26 בדצמבר תפס כוח משימה את המשלטים ח' וט', שלא היו מאוישים (מתחם מושיירפה). חטיבת הנגב קיבלה את המשימה להשלים את השליטה לכל אורך הכביש ביר עסלוגי-עוג'יה אל-חפיר על ידי כיבוש משלטי הת'מילה (בעיקר משלטים י"ג, י"ד, ט"ו וט"ז שחלשו על הכביש). יחידת הקומנדו הצרפתי יצאה בליל זה לכבוש את משלט י"ג.²⁷ היא כללה כשישים לוחמים בשתי מחלקות בראשות ביבלייזר ובראשות ז'ן פרנקריש, וכן צוות פיקוד, כשתדי איתן צעד בראש. טעות בניווט בדרך העפר גרמה להם להגיע למשלט י"ד בעוד איתן סבר שהם הגיעו למשלט י"ג. בשעה 23.20 דיווחו שהמשלט בידיהם. המצרים פתחו במתקפת-נגד כבדה, ולקומנדו הצרפתי היו נפגעים רבים, והתחמושת החלה אוזלת. יותר מחמש שעות רצופות הדפו לוחמי הקומנדו הצרפתי את התקפות האויב המצרי וספגו הפגזות מכיוון המשלטים הסמוכים. איתן דיווח שרק 30 לא נפגעו באותו שלב. הוא עצמו נפגע מכדור בקרסול והמשיך לפקד. שלושת הפצועים קשה - ראובן שטיינהוף, סמל מרדכי הלימי והטוראי אלכס גולדין - הועברו למקום מחסה בתוך מעביר מים מתחת לסוללת מסילת הברזל.

בשעה 2:00 הגיעה תגבורת עם מפקד הגדוד ישכה שדמי, אך גם לה התחמושת כמעט אזלה. התגבורת של גדוד 9 לא הגיעה כמתוכנן כי הם המתינו צפונה למשלט י"ז כדי לפנות שטח ממוקש, ורק בשעה 5.40 הסתיים הפינוי. תדי איתן וישכה שדמי, מפקד גדוד 7, החליטו לסגת. הם השאירו את שלושת הפצועים קשה במעבר המים. סולל כהן חיפה על הנסיגה ונסוג באמצעות רימוני עשן. לקראת השעה 6.00 השלים גדוד 9 את כיבוש המשלטים י"ג, י"ד וט"ו. ישכה שדמי ציין בדו"ח שלו: "תיאור מהלך הלחימה אינו מותיר

26 מרק לוי, **יומן מלחמה, 1947** (לא פורסם עדיין). כתב היד הופקד בידי מחברת המאמר על ידי חבריו של מרק לוי בתנועת ההתנגדות היהודית; צילה הרשקו, "מרק נתן לוי", אתר **מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם ה-ii**.

27 על הקומנדו הצרפתי במבצע 'חורב' ראה: כהן, "תדי איתן, 'הקומנדו הצרפתי'", עמ' 127-136.

ספק שלוחמי הקומנדו הצרפתי ותדי איתן בראשם גילו כושר לחימה נדיר ונחישות יוצאת דופן מול האש הכבדה שנחתה על המשלט והתקפות הנגד של המצרים... לדעתי ראויים התנהגותו של תדי איתן לציון וכן החזקת אנשיו את המשלט".

בתום היממה הראשונה של המבצע נפגעו כמחצית מלוחמי הקומנדו הצרפתי: תשעה נהרגו ו-22 נפצעו (בין ההרוגים היו שלושת הפצועים קשה שהושארו במעבר המים). שאר לוחמי הקומנדו הוחזרו לבאר שבע והיו זקוקים להתאוששות. כושרה הצבאי של היחידה אבד, ואת לוחמיה הזניחה חטיבת הנגב כשעזבה את באר שבע בלעדיהם. לפיכך הם נאלצו לדאוג לעצמם, ומרביתם חזרו לצרפת. בריאיונות שקיים מיכאל (מיקי) כהן עם חברי הקומנדו הם ביטאו את תחושתם: "הכושי עשה את שלו הכושי יכול ללכת". בסופו של דבר, גם תדי איתן התפטר מצה"ל במרץ 1949 וחזר לצרפת. ב-1971 נהרג בתאונת דרכים. רק ב-2004 בעקבות מעורבותו הפעילה של כהן הוענקו תעודת הוקרה ומדליה לתדי איתן בטקס בשגרירות ישראל בפריז בנוכחות רעייתו ביאטריץ ובתו פלורנס. כאמור, הקומנדו הצרפתי לא זכה למקום הראוי לו בהיסטוריוגרפיה הישראלית של מלחמת השחרור. הפרק הקצר, אך משמעותי, של השתתפות הקומנדו הצרפתי במלחמת העצמאות חשף בעיות הקשורות בתופעה של צבא בהתהוותו. המעבר מארגוני לחימה והתנגדות לא-מדינתיים, כגון ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י, לצבא של מדינה היה כרוך בתהליכים ובאתגרים מורכבים כשלעצמם, בעיקר כשנעשו בתנאים של מלחמה קיומית ושל מתקפה של צבאות סדירים בעלי משאבי כוח אדם וכלי לחימה ניכרים. נוסף על כך מנובמבר 1947, ובעיקר לאחר הקמת צה"ל במאי 1948, נקלטו אלפי מתנדבים לוחמים ממדינות שונות. למלחמה מכרעת זו היה צורך לשלב הן לוחמים מתנדבים עם בליל של שפות ועם ניסיון מלחמתי מגוון והן מגויסים חסרי אימון או ניסיון מלחמתי. אין הכוונה להעביר ביקורת על הכשלים של צה"ל במהלך פעילותו של הקומנדו הצרפתי והתייחסותו ליחידה, לאחר שאיבדה חלק גדול מלוחמיה. עם זאת יש מקום לביקורת על מדינת ישראל שלא ידעה לכבד כראוי את תרומתם גם שנים רבות לאחר המלחמה.

סיכום

פועלה ותרומתה של תנועת ההתנגדות היהודית (הרזיסטנס היהודי) להצלת יהודי צרפת במאבק בנאצים ובמאבק להקמת המדינה במסגרת ההגנה שבצרפת לא זכו להכרה של ממש בכתובת ההיסטוריה הציונית. הדבר קשור במידה רבה בכך שמפקדי ארגון 'הצבא היהודי' (האיי-ג'י) המשיכו לשמור על סודיות עוד שנים רבות לאחר המלחמה. כמו כן, בישראל מכירים ומוקירים בעיקר את פועלם של חסידי אומות העולם, ולצערנו, במידה פחותה את פועלם של המצילים והלוחמים היהודים.

אי-הכרתם קשורה גם בחילוקי דעות ובשוני בין חברי ארגון 'הצבא היהודי' ובין השליחים, בעיקר אלה שהגיעו לצרפת ב-1945. הללו היו שונים מבחינה תרבותית, בניסיון המלחמה שלהם וביחסם לגלות ולשלטונות המקומיים. השליחים הגיעו ללא ניסיון, ללא שפה, ללא קשרים וללא אמצעים למלא את התפקידים הרבים שהוטלו עליהם. 'הצבא היהודי', שהיה בעל יכולת והניעה (מוטיבציה) לתרום למאבק, לא היה מוכן ליחסים של מרות אלא ליחסים של שיתוף פעולה ושוויון. אנשיו הכירו את התנאים ואת המגבלות שבהם אפשר להפעיל את הפעילות הבלתי חוקית. הם הבינו שיש להתחשב ברגישות של השלטונות בצרפת, בעיקר בנושאים הקשורים בפעילות הצבאית על אדמתם. במקרים רבים פעלו השליחים בחוסר זהירות, שעלולה הייתה לפגוע בכל הפעילות הציונית החשובה שהתנהלה בצרפת. בדיווחי השליחים, בייחוד של חנן עיינור ושל יצחק לוי, ייחסו לארגון 'הצבא היהודי' כישלונות בנושאים שהם עצמם לא הצליחו בהם, כגון רכישת אונייה לצורך עלייה ג'. מנגד הם ייחסו לעצמם את ההצלחות.

גם בפרשת הקומנדו הצרפתי, שתרם תרומה חשובה בקרבות לכיבוש הנגב, נגרע חלקו של פולונסקי ושל הארגון שלו בהיסטוריוגרפיה הישראלית. למעשה, הקמת הקומנדו הצרפתי היא במידה רבה תוצאה של פעילותו של פולונסקי ושל 'ארגון ההגנה בצרפת ובצפון אפריקה' שפולונסקי פיקד עליו. ארגון זה, כפי שהוצג במאמר, הניח את התשתית למפעל האימונים והגיוס שנערך על אדמת צרפת, בשיתוף פעולה עם השליחים הארץ-ישראלים, כולל הגיוס והאימונים של צעירים יהודים מצפון אפריקה וממדינות אחרות באירופה.

לסיום, מוסדות ההנצחה העוסקים בהעברת הידע ההיסטורי והמורשת של ארגון הבריחה, ההעפלה ושאר הפעולות הקשורות במאבק על

המדינה, כולל מחנות הגיוס והאימונים, מתייחסים לתרומתם של השליחים הארץ-ישראלים ונעדר בהם כמעט לחלוטין חלקו החשוב של 'הצבא היהודי', שהוצג במאמר בתמציתיות בשל קוצר היריעה. הגיע הזמן לתקן את העוול ההיסטורי הזה. הם לא ביקשו כבוד לעצמם כי חשבו שרק מילאו את חובתם. עם זאת הם ביקשו להנחיל לדורות הבאים את המורשת של סולידריות ושל מסירות לאידיאלים אנושיים וציוניים. ראוי שפועלם יהיה חלק ממורשת הגבורה של המאבק על הקמת המדינה.